

Mr W. C. L. van der Grinten, DE STRUCTUUR DER NAAMLOZE VENNOOTSCHAP, Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg op Donderdag 4 October 1951 (25 blz.), uitgegeven bij W. Bergmans, Tilburg.

door Prof. Mr J. Wiarda

De titel der rede, waarmede Mr W. C. L. van der Grinten — leerling van wijlen Mr E. J. J. van der Heyden en na diens dood bewerker van diens standaardwerk *Handboek voor de Naamloze Vennootschap naar Nederlands recht*, en redacteur van het maandblad *De Naamloze Vennootschap* — op 4 October 1951 zijn ambt van hoogleraar in het burgerlijk- en handelsrecht aan de Rooms-Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg heeft aanvaard, zal bij menigeen de verwachting wekken aan méér dan de rede geeft. Spreker wil slechts nagaan of deze structuur nog past in het tegenwoordige maatschappelijke bestel, waarbij hij zich tot één onderdeel van dit veelzijdige probleem beperkt, namelijk de vraag of het rechtvaardig en doelmatig is, dat de arbeiders geen deelgenoten zijn in de rechtsfiguur, die de onderneming drijft en dat bestuurders en commissarissen der N.V. niet door hen worden aangewezen.

Spreker laat er geen twijfel over bestaan, dat deze vraag naar zijn mening bevestigend is te beantwoorden. Daarmede stemt hij overeen met hetgeen reeds vele juristen vóór hem hierover hebben betoogd, o.a. Mr N. Okma in zijn inaugura'le oratie aan de Vrije Universiteit over *Werkelijkheid en beginsel in het verenigingsrecht* (1946) en de Rotterdamse hoogleraar Mr Ph. A. N. Houwing en Mr W. L. Haardt in hun in 1950 aan de Vereniging Handelsrecht uitgebrachte adviezen over *Vennootschapsrecht en medezeggenschap*. Laatstgenoemde vangt zijn recensie van Van der Grinten's rede in de in Augustus j.l. verschenen 4e aflevering van *Rechtsgeleerd Magazijn Themis* (1952, blz. 380) dan ook aan met de opmerking, dat de keuze van het behandelde onderwerp op het eerste gezicht verbazing zou kunnen wekken, omdat de daarbij aan de orde gestelde vraag ten onzent en ook elders — mede getuige Van der Grinten's literaturopgave — langzamerhand wel uitputtend is behandeld en spreker daarover dan ook moeilijk iets nieuws te berde kon brengen. Maar, zo voegt Mr Haardt hieraan toe:

„De rechtvaardiging van zijn keuze kan ... hierin gevonden worden, dat het nuttig is geweest, dat thans eens op duidelijke en overzichtelijke wijze door een Rooms-Katholiek in een Rooms-Katholieke Hogeschool voor Rooms-Katholieke toehoorders een standpunt is uiteengezet, dat een volledige verwerping inhoudt van bepaald ideeën, die tijdens en na de bezetting in Rooms-Katholieke kring naar voren zijn gebracht en die zoal niet een klankbodem dan toch een aandacht hebben gevonden, die meer in overeenstemming is met de belangrijke rol, die de auteurs dezer ideeën in onze grootste politieke partij spelen dan met de innerlijke waarde of practische bruikbaarheid ervan. Dezelfde uiteenzetting door een „anders denkende“ had dit nut in deze kring, naar ik vrees, niet kunnen hebben.”

Van der Grinten's rede richt zich namelijk met name tegen de studies van Prof. Mr C. P. M. Romme, *De onderneming als gemeenschap in het recht* (1946) en Mr J. Ph. M. van Campen, *Onderneming en rechtsvorm*, proefschrift in 1946 verdedigd door de R.K. Universiteit te Nijmegen, — welke studies, naar spreker opmerkt, geen klankbodem hebben ontmoet, zelfs niet in arbeiderskringen (blz. 11).

Na een inleidende opmerking over de in de literatuur veelvuldig voorkomende, doch volgens spreker niet geheel juiste, aanduiding van de N.V. als *ondernemingsvorm* — waarover hieronder nader — schetst spreker ons als uitgangspunt de drie organen der N.V.: de algemene vergadering van aandeelhouders, het bestuur (in het spraakgebruik gewoonlijk aangeduid als de directie) en het door het Wetboek van Koophandel niet, gelijk de beide vorigen, verplicht, doch *facultatief* gestelde college van commissarissen. In deze structuur nu is voor den *arbeid* geen plaats; de N.V. is immers een vereniging van aandeelhouders (deelnemers in het kapitaal), waarin bestuurders en commissarissen door die aandeelhouders worden aangewezen. Past zulks nog in dezen tijd of worden in deze structuur de rechten van den arbeid miskend? Moet niet de tegenwoordige structuur der N.V. worden vervangen door een andere, waarbij niet alleen het *kapitaal* rechtspersoon is, doch de *onderneming*, waaronder is te verstaan het geheel van samenwerking tussen bestuur, arbeiders en kapitaaldeelnemers tot de uitoefening van een bedrijf?

Spreker geeft allereerst uiting aan zijn twijfel of dit geheel wel een werkelijke *gemeenschap* vormt. Zo neen, dan ware aan een nieuwen rechtsvorm, waarin alle drie, met name de *arbeid*, zeggenschap hebben, geen behoefte. Zo ja, bestaat die behoefte dan wel?

Ook dan niet, oordeelt spreker. Nòch de rechtvaardigheid, nòch de doelmatigheid vorderen zulk een rechtsvorm. De *rechtvaardigheid* niet omdat men anders de stelling zou moeten aanvaarden, dat het looncontract — hetwelk thans de verhouding van arbeid tot kapitaal in de N.V. bepaalt — in wezen onrechtvaardig is, welke stelling echter duidelijk in strijd is met de katholieke maatschappijleer. De *doelmatigheid* niet om verschillende redenen. Vooreerst zou zulk een nieuwe rechtsfiguur uitvoerig moeten worden geregulemeerd, teneinde zekerheid te verschaffen dat ieder van de drie constituerende elementen — bestuur, arbeid en kapitaal — de door de wet juist geachte rechtspositie zou verkrijgen; dit zou een uitvoerig beroepsrecht medebrengen van ieder dier consituerende delen der ondernemersvergadering tegen in die vergadering genomen besluiten, en wel beroep niet op den rechter, doch op een bedrijfslichaam, — hetgeen in wezen een verschuiving van de macht naar boven de onderneming staande instanties, en daarmede een zekere socialisatie van het particuliere bedrijfsleven betekent. Voorts zou de nieuwe rechtsfiguur tot onoverzienbare consequenties voeren. En tenslotte: voor ons land, met zijn grote bevolkingsaanwas, is een sterk toenemende industrialisatie nodig, — doch kan bij bedoelde hervorming een belangrijke ondernemingsactiviteit en een grote bereidheid om te investeren worden verwacht? En hoe zullen buitenlandse vennootschappen reageren, wier dochtermaatschappijen wij gaarne hier te lande zien gevestigd? En dan: worden eigenlijk niet de rechten van den eigendom miskend, indien op de zeggensmacht der opzichters en van hen, die de onderneming drijven, ernstig inbreuk wordt gemaakt, — hetgeen vooral duidelijk spreekt bij kleine en middelgrote ondernemingen, gedreven door alleen-handelende kooplieden of door vennootschappen, wier kapitaal uit een kleine kring van personen is verkregen? (blz. 7-10).

Geen *verdwijning* dus van de N.V.! Doch wèl *hervorming*, teneinde den arbeid in de N.V. een rechtspositie te geven (blz. 11-19). Daarbij valt niet te denken aan aanwijzing van een deel der bestuurders der N.V. door de arbeiders, gelijk art. 50c W. v. K. ten aanzien van commissarissen toelaat; nòch aan een verplicht arbeidscommissariaat. Niet in het privaatrecht, doch daarbuiten zal de oplossing moeten worden gezocht, in verband waarmede spreker wijst op de Wet op de Ondernemingsraden 1950, — een terrein, dat *buiten* sprekers leeropdracht valt en daarom in de rede niet nader wordt uitgewerkt.

„Bij de zeggenschap van kapitaal en van arbeid mag men echter nooit uit het oog verliezen de grote betekenis van de zelfstandigheid en de zelfverantwoordelijkheid van de leiding der onderneming.”

Spreker besluit ter voorkoming van misverstand en ter completering van het voorgaande met een bestrijding van de herhaaldelijk aangetroffen voorstelling, dat de N.V. uit haar aard ingesteld is op het maken van zoveel mogelijk winst en dat derhalve het bestuur als orgaan der N.V. zich uitsluitend op dit doel heeft te richten.

„Indien iemand een onderneming drijft, heeft hij niet alleen acht te slaan op zijn individuele belangen, doch ook op de belangen van hen die hij als medewerkers aan de onderneming verbindt en op de belangen van de gemeenschap. De mens is een sociaal wezen, hetgeen niet alleen betekent, dat hij voor zijn bestaan op anderen is aangewezen, doch ook dat al zijn rechten en bevoegdheden als het ware met een sociale hypotheek zijn belast ...

Hij behoort niet meer dan een rechtvaardige prijs te berekenen, ook al maken toevallige marktverhoudingen een hogere prijs mogelijk, hij behoort een rechtvaardig loon te betalen en de persoonlijkheidsrechten van zijn medewerkers in alle opzichten te eerbiedigen. De eigendom heeft een individueel, doch niet minder een sociaal karakter, terwijl het sociale element mede bepaald wordt door de aard van het voorwerp van eigendom. Het sociale karakter spreekt veel sterker bij de eigendom van een fabriek dan bij de eigendom van persoonlijke gebruiksvorwerpen .....

Het is niet de taak van het positieve recht, het menselijk handelen geheel te ordenen en te reglementeren. Het ware een volkomen overschatting van het stellige recht te menen, dat sociale rechtvaardigheid en sociale liefde ingekapseld kunnen worden in wettelijke voorschriften. Niet minder is de mens echter tot sociale rechtvaardigheid en naastenliefde gehouden.” (blz. 20).

Men ziet, de rede geeft èn op het terrein der rechtphilosophie èn op dat der ethiek èn op dat der politiek en de practisch-juridische uitwerking daarvan stof tot overdenking genoeg.

Voor één vraag moge ik nog de aandacht vragen. Spreker begint zijn rede met een rechtzetting: „Veelvuldig vindt men in de literatuur de N.V. aangeduid als ondernemingsvorm. Voor het dagelijks spraakgebruik kan men hiermede vrede hebben, mits men zich maar realiseert, dat dit beeldspraak is. De N.V. is niet realiter de vorm van een onderneming, zomin als Uw kruidenier of slager een ondernemingsvorm is. De verhouding van N.V. tot onderneming is niet die van vorm tot materie, zij is veeleer die van eigenaar tot eigendom.” (blz. 3).

In zijn recensie van de rede in *De Economist* (1952 blz. 467) plaatst de Amsterdamse hoogleraar in de Economische Faculteit (G. U.) Mr. J. Valkhoff, die voor het overige van instemming met de rede blijk geeft, hierbij een vraagteken en stelt de vraag, of hier niet een zekere tegenspraak is met de aanduiding van de N.V. als rechtsvorm op blz. 5. Het wil mij voorkomen, dat spreker bij zijn opmerking uit het oog heeft verloren, althans niet voldoende duidelijk heeft aangegeven, dat het hier — evenals zo vaak elders — een kwestie is van *relatie*. Vraagt men naar de *eigendomsverhouding* (art. 625 Burgerlijk Wetboek), dan gaat het om de N.V. niet als vorm der onderneming, doch als haar eigenares. Vraagt men echter naar de *aansprakelijkheid* (artt. 1177 B. W., 36 en 37 W. v. K.), de juridische en organisatorische *zelfstandigheid*, de *continuïteit* onafhankelijk van de persoonlijke lotgevallen der kapitaaldeelnemers — op al welke verschijnselen spreker op blz. 5 wijst — dan gaat het om de N.V. als vorm! Daarom is ook het voorbeeld van „Uw kruidenier of slager” naar mijn mening minder gelukkig. Immers ook in hem is — ongeacht of hij als „natuurlijk persoon” een eenmanszaak drijft dan wel zetbaas is van een „rechtspersoon”, een N.V. — de dubbele functie te zien:

enerzijds is hij eigenaar van de onderneming, dan wel vertegenwoordiger van de eigenares daarvan, de N.V., hetgeen met betrekking tot het private eigendomsrecht generlei verschil uitmaakt;

anderzijds is hij vorm der onderneming, immers natuurlijk persoon, dan wel rechtspersoon, met alle verschillen aangaande aansprakelijkheid, zelfstandigheid en continuïteit van dien.

Zo is ook de vraag naar de medezeggenschap naar deze *beide* functies te bezien. Enerzijds is zij een vraag van *eigendom*: de kapitaaldeelnemers zijn gezamenlijk (indirect, immers middels de N.V.) eigenaar van het kapitaal, maar de arbeiders zijn evenzeer „eigenaar” van hun arbeidskracht, zonder dewelke het bedrijf onmogelijk kan worden uitgeoefend. En anderzijds is zij een vraag van *vorm*: bestaat tussen kapitaal-deelnemers en arbeiders gemeenschap, en zo ja, in hoeverre? Strekt zij zich b.v. óók uit tot het risico, het verlies, de wéérzijde van de winst?

„ACCOUNTANTS' REPORTS” door W. H. Bell. Uitgave: The Ronald Press Company, New York, 4e druk 1949 (374 pagina's).

door J. A. C. Beck, lid N.I.v.A.

Dit vlot geschreven boek is, zoals vrijwel alle Amerikaanse literatuur, bij uitstek op de praktijk gericht. Weinig theoretische beschouwingen zal men bij het lezen van dit boek aantreffen. Wel krijgt men een goede indruk omtrent de opvattingen, welke bij de Amerikaanse accountants heersen ten opzichte van de betekenis van het accountantsrapport, de verschillende staten (financial statements, zoals balance sheet, income and surplus statement), welke bij het rapport behoren en de inhoud van de verklaring.

Door de auteur wordt niet alleen eigen mening weergegeven, maar de lezer maakt kennis met die van andere accountants, waarbij blijkt, dat menigmaal verschil van inzicht bestaat.

Het boek bevat vele uitgewerkte voorbeelden, naar mijn mening echter te veel.

Door het gemis van theoretische grondslagen (bijv. bij het bespreken van de balans zegt de schrijver omtrent de waardering: „There are so many methods of valuing inventories, with possibly widely different results, that where inventories are a material factor in determining the financial condition and results of operations it is generally considered essential to show the basis of valuation in the balance sheet”) krijgt het boek naar mijn gevoel te veel het karakter van het beschrijven van een veelheid van in de praktijk op te lossen problemen, waarbij het moeilijk valt uit deze veelheid een vaste lijn te vinden. Voor de in Nederland studerende in de accountancy heeft dit boek slechts een betrekkelijke waarde. In de eerste plaats omdat uit de aard der zaak de Amerikaanse opvattingen omtrent accountancy gegeven worden met de hierbij door diverse wetten in acht te nemen normen, welke dikwijls afwijken van de in Nederland geldende maatstaf en in de tweede plaats omdat veelal feiten gegeven worden, zonder dat op het probleem wordt ingegaan. Als aanvulling echter op een gedegen kennis

van de bedrijfseconomische- en accountancyvraagstukken, hier te lande bij zijn studie verkregen, kan dit boek zeer zeker dienstig zijn door de vele nuttige en praktische opmerkingen, welke gegeven worden.

Tenslotte een korte weergave van de inhoud om de lezer van deze beschouwing een idee te geven, wat het boek biedt. Na een inleiding omtrent de betekenis van het accountantsrapport wordt in een drietal hoofdstukken behandeld de balans, n.l. een hoofdstuk gewijd aan de betekenis van de diverse actiefposten, welke op een balans kunnen voorkomen, en een hoofdstuk aan de passiefposten, waarbij echter de samenhang vrijwel niet beschreven wordt. Uitvoerig wordt weergegeven, wat onder „current assets” en „current liabilities” verstaan moet worden, waarbij verwezen wordt naar „Accounting Research Bulletin Nr. 30”, opgesteld door the Committee on Accounting Procedure of the American Institute of Accountants”, getiteld „Current Assets and Current Liabilities - Working Capital”, uitgegeven in Augustus 1947, waarna de desbetreffende paragrafen volgen. Tenslotte wordt in een afzonderlijk hoofdstuk een 29-tal voorbeelden gegeven met korte toelichting. Daarna volgt een bespreking van „the Income and Surplus statement”, d.w.z. een hoofdstuk met een beschouwing (zo wordt in extenso weergegeven de mening van het A.I.A., neergelegd in „Bulletin No. 32” uitgegeven door „the Committee on Accounting Procedure” in December 1947 en verbeterd door „Bulletin No. 35”, verschenen in October 1948), terwijl het andere hoofdstuk een 33-tal voorbeelden geeft. Lezenswaard is het hoofdstuk betreffende consolidatie, waarbij op een duidelijke wijze de problemen worden behandeld, welke zich bij een consolidatie kunnen voordoen. Dit hoofdstuk wordt besloten met het geven van 8 voorbeelden. In een afzonderlijk hoofdstuk, verlicht met 20 voorbeelden, worden diverse andere staten beschreven, zoals staten aangevende de beleggingen, staten welke de verkopen, kosten en bruto-winst aangeven, enz. Een apart hoofdstuk is gewijd aan de wijze van aanbieding van het rapport. De vorm van aanbieding zal afhankelijk zijn van de omstandigheden, zoals het aantal en de aard van de te overhandigen staten, alsmede van de omvang en het doel van de opdracht, waaruit de te verrichten arbeid voortvloeit.

Hierna worden in een tweetal hoofdstukken de toelichtingen besproken, welke bij het rapport behoren, het ene hoofdstuk geeft algemene opmerkingen, het andere een geheel uitgewerkt voorbeeld. In een afzonderlijk hoofdstuk wordt behandeld de verklaring, waarin beschreven worden aard en betekenis van de verklaring, toegelicht met voorbeelden. De schrijver constateert een opmerkelijke verbetering in vorm en inhoud van de verklaring gedurende de laatste jaren, hetgeen te danken is aan het werk van de „American Institute of Accountants”, de „New York Stock Exchange” en de „Securities and Exchange Commission”. Hoewel het laatste lichaam in wezen slechts zeggenschap heeft over geregistreerde staten en periodieke rapporten, welke afkomstig zijn van ondernemingen, vallend onder bepaalde „federal laws”, is haar invloed zo groot, dat zij haar stempel gedrukt heeft op de overige verklaringen.

Na al deze beschouwingen geeft de auteur een volledig accountantsrapport, echter zonder accountantsverklaring, omdat dit rapport bestemd is voor de leiding van de onderneming. Afzonderlijk wordt in een aanvullend, kort samengevat rapport de accountantsverklaring gegeven, welke bestemd is voor het maatschappelijk verkeer. In het laatste hoofdstuk worden enige wenken gegeven voor de technische uitvoering van rapporten, teneinde zekerheid te verkrijgen, dat van een accountantsrapport geen misbruik gemaakt kan worden, indien bepaalde bladzijden of staten vervangen zouden worden.

Mei 1952.

HET CONCENTRATIEVERSCIJNSEL IN HET BINNENLANDSE VERVOER-WEZEN. Proefschrift door J. P. B. Tissot van Patot, verdedigd op 10 Juli 1952 in het gebouw der Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam.

door H. A. A. de Melverda

Het is een gelukkige omstandigheid, dat het concentratieverschijnsel in het binnenlandse vervoerwezen door Dr Tissot van Patot tot onderwerp van zijn proefschrift is gekozen. Op dit terrein bestond te onzent een leemte in de literatuur der verkeers-economie.

De schrijver heeft het de lezer gemakkelijk gemaakt door aan het einde van zijn boek een vijftal bladzijden te wijden aan een samenvatting en enige slotbeschouwingen. Daarin geeft hij tevens aan, welke terreinen niet door hem werden behandeld, doch welke nog nadere bestudering verdienen: de concentratie bij tramwegen, binnenvaart en — met

uitzondering van de interlocale autobusdiensten — ook bij het gehele wegvervoer; de reactie van de kosten op de productie-omvang; de reactie van de opbrengsten op de concentratie; het mogelijke verband tussen conjunctuur en concentratie en tenslotte acht hij een nader onderzoek van de structuur der vervoermarkten vereist. Zijn studie heeft uitsluitend betrekking op de concentratie bij de spoorwegen en de interlocale autobusdiensten en is — ook als gevolg van de daarbij nog noodzakelijke beperkingen — door de auteur slechts aangeduid als een inleidende studie over het onderwerp, dat zijn proefschrift bestrijkt. Wij mogen de hoop uitspreken, dat hij de gelegenheid zal vinden de door hem aangewezen onbetreden gebieden nog nader te behandelen.

Ondanks het beperkte veld van het vervoerwezen, dat de schrijver bestudeerde heeft hij zijn concrete studie doen voorafgaan door een tweetal hoofdstukken (44 bladzijden), welke van meer algemene aard zijn. In het daaropvolgende tweetal hoofdstukken (92 bladzijden) behandelt hij achtereenvolgens de concentratie bij de spoorwegen en bij de intercommunale autobusdiensten.

Wij kunnen de schrijver vooral dankbaar zijn voor de eerste twee hoofdstukken. Hoewel de daarin behandelde stof op zichzelf grotendeels bekend is, is zijn methode van behandeling door de toespitsing op het concentratie-onderzoek in vele opzichten zeer oorspronkelijk en boeiend. In deze hoofdstukken wordt door de schrijver nagegaan, wat concentratie is, waarom er een streven naar concentratie bestaat en waardoor dit concentratiestreven enerzijds in de hand wordt gewerkt en anderzijds wordt geremd. Vooral de analyse van de stimulerende en remmende factoren is belangwekkend, omdat hierbij de marktstrategie van de vervoerder wordt geanalyseerd. Dit is temeer belangwekkend, omdat het vervoerwezen is gekenmerkt door een groot aantal vervoermarkten, zulks als gevolg van de vier elementen van de vervoerdienst (afstand, tijd, hoeveelheid en hoedanigheid), waardoor een geringe wijziging van één der elementen reeds de vervoerdienst veranderen kan en aanleiding kan geven tot een aparte vervoermarkt.

Veel minder boeiend zijn de twee volgende, concrete hoofdstukken. Wij hebben het gevoel, dat in deze hoofdstukken onnodig veel feiten bij elkaar zijn gebracht. Zo geeft de schrijver een 25-bladzijden-lange opsomming van historische bijzonderheden van een 34-tal spoorwegmaatschappijen; naar ons gevoel had de schrijver de lectuur een stuk interessanter gemaakt, als hij alle bijzonderheden had weggelaten (of desnoods in een bijlage had opgenomen) en zich had vergenoegd met het weergeven van de resultaten, welke uit deze historische bijzonderheden kunnen worden verkregen of zich had tevreden gesteld met het belichten van een of enkele typerende gevallen.

Voor ons gevoel had het concrete, inductieve deel van het boek beter kunnen aansluiten aan het voorafgegane, abstracte, deductieve deel. Het zou veel interessanter geweest zijn, wanneer langs deductieve weg enige tendenties zouden zijn afgeleid, welke langs inductieve weg zouden kunnen worden getoetst of omgekeerd de langs inductieve weg gevonden tendenties deductief zouden zijn verklaard. Thans blijft er echter een grote lacune tussen het abstracte en het concrete deel van het boek; enerzijds loopt het eerste deel niet in verwachtingen vooruit op het tweede deel, want de deductie van te verwachten concentratietendenties ontbreekt bijna geheel en anderzijds grijpt het tweede deel niet of nauwelijks terug op de deductie. Hierdoor zijn de resultaten van het werk in hoofdzaak beperkt gebleven tot inductieve conclusies, waarvan de waarde grotendeels van historische aard is gebleven. Het onderzoek naar algemene economische wetmatigheden is te veel op de achtergrond gebleven.

Betreurd moet worden, dat geen gebruik is gemaakt van de mogelijkheden om de concentratie door de statistische techniek duidelijker te karakteriseren, b.v. met behulp van concentratiecurven of Lorenzcurven en kengetallen, waardoor veranderingen in de structuur duidelijk kunnen worden weergegeven. Wellicht houdt dit ook verband met de verbale definitie van het begrip concentratie. Waar terecht de concentratie wordt omschreven als een wijziging van aandelen, was de weg naar een meer mathematische definitie niet lang geweest. Deze definitie had dan tevens de basis kunnen worden voor de ontwikkeling van de methodiek der statistische analyse met betrekking tot het concentratievraagstuk.

Persoonlijk was de recensent nog verwonderd over het feit, dat het compensatieverschijnsel nauwelijks is behandeld. Niet alleen moet dit verschijnsel immers van grote betekenis worden geacht voor de coördinatie van het vervoerwezen, zoals recensent belichtte in een artikel in „De Economist” van December 1948, doch uiteraard ook voor het concentratieverschijnsel. De band tussen concentratie en coördinatie is immers zeer nauw, zo nauw zelfs, dat velen — hoewel o.i. ten onrechte — gemeend hebben, dat coördinatie en concentratie bijna identiek waren, of dat coördinatie alleen door concentratie zou kunnen worden nagestreefd.

Ondanks de tekortkomingen van dit proefschrift menen wij toch, dat de belangrijke verdiensten er van wettigen, dat het gelezen wordt door alle belangstellenden in de economie van het vervoerwezen.